

9. Офіційний сайт Українського інституту національної пам'яті. Пам'ятаємо! Перемагаємо! До Дня пам'яті та примирення та Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. Режим доступу: <https://uinp.gov.ua>
10. Указ Президента України від 20 жовтня 2009 р. № 836/2009 «Про День визволення України від фашистських загарбників». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/836/2009>
11. Хроніка Закарпаття: 1867–2010; Kárpátalja évszámokban: 1867–2010 / українсько-угорське двомовне видання; ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány // Серія «Studia Regionalistica» УНУ. Ужгород: Карпати, 2011. 310 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://real.mtak.hu/14157/1/kronika_book_fcs.pdf
12. Царенко М. В. Датировка освобождения Украины: историческая хронология или политическая технология? Аспекты.net. 2013. 25 октября. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://aspekty.net/2013/datirovka-osvobozhdeniya-ukrainyi-istoricheskaya-hronologiya-ili-politicheskaya-tehnologiya>
13. III. vojenské mapování. In: Virtualní mapová sbírka Chartae-Antiquae.cz. Zdiaby: Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v.v.i. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://chartae-antiquae.cz/en/maps/43378>
14. III. vojenské mapování. In: Virtualní mapová sbírka Chartae-Antiquae.cz. Zdiaby: Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v.v.i. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://chartae-antiquae.cz/en/maps/6557>
15. Braun J. Enzian und Edelweiß. Die 4. Gebirgs-Division 1940–1945 / Julius Braun. — Bad Nauheim: Verlag Hans-Henning Podzun, 1955. 258 S.
16. Fedinec C. «Felszabadítás» vagy «kiűzés»: 1944. október 28. az ukrajnai történelmi emlékezetben / Csilla Fedinec // Ünnepek és felejtés: Emlékezet, identitás, politika. Budapest: Pesti Kalligram, 2018. P. 65–83. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://real.mtak.hu/94935/1/fedinec-emlekezet2018.pdf>

Мільничук С. С., Чумак В. М.

Межі розвитку української радянської літератури: партійна критика «хвильовізму»

Неадекватно жорстка реакція Росії на євроінтеграційний вибір України, анексія Криму й розв'язання гібридної війни на Донбасі актуалізують гасло М. Хвильового «Геть від Москви!» й заклик до орієнтації на європейські цінності, які він проголосив в літературній дискусії 1925–1928 рр.

Дослідженню «хвильовізму», що розпочалося ще в період його оформлення в «національний ухил» [5], присвячена низка праць істориків і публіцистів української діаспори. Їх підходи і оцінки дуже різняться: одні трактують літературну дискусію як складову історії КП(б)У і взагалі вважають національний комунізм у всіх його проявах п'ятою колоною більшовиків в Україні [7]; інші визнають «хвильовізм» проявом «націоналізму в УСРР на культурному фронті», художню літературу — головним засобом пропаганди ідеології українського націоналізму в підрадянській Україні, а «Вальдшнепи» Хвильового більш яскравим виявленням ідеології українського націоналізму, ніж «Націоналізм» Донцова [2, с. 407]; треті глорифікують Хвильового, «памфлети якого висловили загальний настрій нації...» як «речника визвольного руху проти комуністичної Москви [9, с. 408–410]. Нове прочитання знаходять проблеми бурхливого літературного процесу в Україні 1920-х рр. в працях сучасних істориків і літературознавців [1, 15, 16].

Метою даної наукової розвідки є дослідити на прикладі партійної критики «хвильовізму» позицію партійно-радянського керівництва СРСР й УСРР щодо місця і ролі культури, художньої літератури зокрема, в суспільно-політичному житті й механізм формування «національних ухилів» з метою встановлення контролю над суспільством й втримання запровадженої зверху українізації в чітко визначених культурницьких рамках.

З початку двадцятих років постала сприятлива ситуація для культурного життя України, навіть в умовах Радянського Союзу. Кінець громадянської війни, впровадження НЕПу і, головне, політики українізації, стали для цього важливою передумовою.

Розвиток української літератури, як і інших національних літератур, підпорядковувався партійній політиці РКП(б), визначеній XII з'їздом РКП(б). У резолюції з національного питання наголошувалося на необхідності боротьби з пережитками великоруського шовінізму і місцевого націоналізму [4]. Прийнята у червні 1925 р. постанова ЦК РКП(б) «Про політику партії в галузі художньої літератури», в якій констатувалася наявність класової боротьби на літературному терені, відкрила великі можливості для ескалації напруженості на літературно-мистецькому «фронті» [16, с. 99].

Відносна свобода творчості на початку 1920-х років, проголошення курсу на українізацію спричинили появу нових літературних угруповань, нових імен в літературі, орієнтації на масовість («масовізм»), зниження в цілому рівня художньої літератури. Пошук шляхів розвитку української радянської літератури, її місця у реалізації політики українізації, підвищення якості художнього слова вилився у літературну дискусію. Дискусія була «розпачливою спробою творчих одиниць — найактивніших письменників розірвати мертвущий стиск тоталітарної більшовицької дійсності, зокрема отих казенних „літрганізацій“, що сковували всяку творчу ініціативу» [14, с. 39].

Започаткував і задав тон дискусії комуніст Микола Хвильовий, який почав друкувати у літературному додатку до газети «Вісти ВУЦ-ВК» — «Культура і побут» свої літературно-публіцистичні памфлети. Уже в першому листі до літературної молоді автор висуває сміливе гасло: «Європа чи Просвіта?», відповідаючи на користь першої [12, с. 81]. З кожною наступною публікацією літературна позиція Хвильового, суть якої у обґрунтуванні потреби високого рівня розвитку літератури й незалежного розвитку української культури, підтримки її на державному рівні, рішучої боротьби з великодержавним російським шовінізмом постає у все більш гострих формах, особливо у памфлетах «Думки проти течії», «Апологети писаризму», «Україна чи Малоросія». Слід зауважити, що заклики до орієнтації на «психологічну Європу», розриву із «задрипанським москвофільством», дерусифікації зросійщеного українського пролетаріату та інші комуніст Микола Хвильовий обґрунтовував з позицій марксизму.

З початку розгортання дискусії обговорення відбувалось у двох напрямках: суто літературознавчому та в напрямку ідеологічної тенденційності. Впродовж 1925 – початку 1926 рр. переважав перший напрямок. Але з квітня 1926 року розпочинається кампанія партійної критики М. Хвильового. Започаткував її Й. Сталін. 26 квітня 1926 року він надіслав листа Кагановичу з приводу бесіди з О. Шумським. У листі Сталін погодився з О. Шумським у тому, що треба опанувати рухом за українську культуру й українську громадськість, що розпочався і зростає на Україні [11, с. 150]. Водночас відзначив, що цей рух може прийняти місцями «характер боротьби

проти „Москви“ взагалі, проти росіян (русских) взагалі, проти російської культури і її вищого досягнення — ленінізму» [11, с. 152] і наголосив на необхідності боротьби з «крайнощами Хвильового в рядах комуністів», що є умовою оволодіння «новим рухом на Україні за українську культуру» [11, с. 153]. Цими крайнощами, на думку Сталіна, були вимоги Хвильового «негайної дерусифікації пролетаріату на Україні», його думка про те, що «від російської літератури, від її стилю українська поезія повинна втікати як можна скоріше», його заява про те, що «ідеї пролетаріату нам відомі і без московського мистецтва», його захопленість якоюсь месіанською роллю «молодої» інтелігенції, його смішна й немарксистська спроба відірвати культуру від політики [11, с. 152–153].

Лист тоді не був надрукований, але він став директивою для КП(б)У. Як припускає І. Майстренко, очевидно, більш точну директиву Сталін дав Кагановичу усно. Якщо у листі формулювання були коректними, то шалена кампанія проти «хвильовізму», зчинена після листа Сталіна, показувала, що «стиль» усних вказівок Сталіна Кагановичу був зовсім інший, ніж стиль листа [6, с. 122].

Вже на червневому 1926 пленумі ЦК КП(б)У, де розглядалося питання про стан українізації в республіці, літературно-публіцистична діяльність М. Хвильового була піддана гострій критиці. У доповіді В. Затонського, промовах Л. Кагановича, М. Скрипника, В. Чубаря, Г. Петровського прозвучали звинувачення на адресу М. Хвильового. У концентрованому вигляді вони були сформульовані в ухвалених пленумом тезах «Про підсумки українізації», де йдеться про виступи декотрих членів партії, що піддалися чужому впливові й знову висунули теорію боротьби двох культур, вимагаючи від партії рішучої підтримки української культури. «Кинуті пресою гасла орієнтації на Європу, „Геть від Москви“ та ін. надзвичайно показові, хоч поки що торкаються питань культури та літератури. Такі гасла можуть лише служити прапором для зростаючої на ґрунті непу дрібної буржуазії, що відродження нації розуміє як буржуазну реставрацію, а під орієнтацією на Європу, без сумніву, розуміє орієнтацію на Європу капіталістичну — відмежування від цитаделі міжнародної революції — столиці СРСР — Москви» [8, с. 64].

Під «декотрими членами партії» малися на увазі М. Хвильовий і О. Шумський, якого на засіданнях політбюро й пленумі критикували за «м'яке і лагідне», за виразом М. Скрипника, «відношення до збочень Хвильового» [10, с. 30]. У промові на пленумі О. Шумський назвав Хвильового і Сосюру найкращими представниками в сучасній пролетарській літературі, найвидатнішими письменниками, що пройшли школу громадянської війни в Червоній Армії. Навіть критикуючи Хвильового, який «в полеміці й шуканнях шляхів розвитку української культури несподівано став побіч українського націоналістичного табору і своєю формулою „від Москви на Європу“ дав йому політичне гасло» [17, с. 14], Шумський фактично виправдовував його, адже вони були одностудцями щодо форми і темпу здійснення українізації в УСРР, необхідності українізації пролетаріату, перетворення комуністичної партії в Україні в українську комуністичну партію.

Видається слушним твердження І. Майстренка про те, що головною мішенню критики й більш підходящим кандидатом на ідеолога національного ухилу був не письменник, комуніст М. Хвильовий, а бувший боротьбист, видатний політичний діяч О. Шумський [6, с. 124]. Адже саме недостатня критика Хвильового була одним із головних звинувачень проти Шумського. Тому, одночасно з критикою «хвильовізму», розпочинаються нагінки на Шумського, й в надрах Агітпропвідділу ЦК КП(б)У, очолюваного А. Хвилею, зароджується новий ухил — «шумськізм», який тісно пов'язується з «хвильовізмом» і стає інструментом стримування, а згодом і згортання українізації й погрому української культури на початку 1930-х років.

«Хвильовізм» стає політичним ярликом і далі розвінчується у постановках ЦК КП(б)У «Політика партії у справі української художньої літератури», «Про перебудову літературно-художніх організацій», статтях М. Скрипника, партійних публіцистів, серед яких найбільш активним був А. Хвиля [13], «Заяві групи комуністів членів ВАПЛІТЕ», «Маніфесті Всеукраїнського з'їзду пролетарських письменників», покаючих листах М. Хвильового. Цензура забороняє у 1926 р. памфлет «Україна чи Малоросія?» (він вийде друком лише у 1991 році), конфіскує закінчення роману «Вальдшнепи» (вилучено-

го тексту досі не знайдено). Відверте політичне цькування, арешти доводять М. Хвильового до самогубства 13 травня 1933 року. У помертній записці він назвав усе, що діялося, «розстрілом генерації».

Кампанію критики «хвильовізму» було використано для звуження меж дозволеного й визначення «червоних ліній» для української радянської літератури. Сумарно їх можна узагальнити до декількох основоположних постулатів: 1 — абсолютизація класового підходу в його спрощеному й вульгаризованому розумінні, як забезпечення інтересів пролетаріату, а насправді правлячої комуністичної верхівки у всіх сферах суспільного буття; 2 — класова боротьба не обмежується політичним та економічним життям, з великою силою і напруженням розгортається класовий фронт у культурному будівництві, зокрема в художній літературі; 3 — в Україні при творенні національної культури треба вкладати в неї цілком відповідні комуністичні суть і гасла; 4 — література, мистецтво в руках переможного класу повинні стати могутньою зброєю будівництва, творення нового життя, тому партія має опанувати «цитадель» мистецтва, зокрема літературу.

Саме в рамках цієї парадигми і буде розвиватися літературний процес в УСРР у 1930-ті роки.

1. Васильєв В. Ю. Літературна дискусія 1925–1928: політичні аспекти. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла–Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та інш. К.: В-во «Наукова думка», 2009. 790 с.
http://www.history.org.ua/?termin=Literaturna_dyskusiya_1925_1928
2. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. К.: Дніпро, 1993. 447 с.
3. Гришко В. Український націонал-комунізм на історичній пробі доби українізації (1923–1933). Сучасність. 1978. С. 56–81.
4. З резолюції XII з'їзду РКП(б) про завдання партії у національному питанні. Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів і матеріалів / Упор. М. І. Панчук (керівник), І. Л. Гошуляк та інш. К.: Наукова думка, 1994. С. 27–32.
5. Лейтес О. М., Яшек М. Ф. Десять років української літератури (1917–1927). Т. 2. Організаційний та ідеологічний шляхи української радянської літератури / за заг. редакцією С. Пилипенка. К.: ДВІВ, 1928. 436 с.
6. Майстренко І. Історія комуністичної партії України. Мюнхен: Сучасність, 1979. 232 с.

7. Наддніпрянець В. Українські націонал-комуністи. Їх роль у визвольній війні України 1917–1956 рр. Нью-Йорк. Торонто. Сідней: СВУ, 1983. 150 с.
8. Про підсумки українізації (Тези червневого пленуму ЦК КП(б)У 1926 року). Будівництво радянської України. Збірник. Випуск 1. За ленінську національну політику. Харків: ДВУ, Б.р. С. 58–65.
9. Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933: Поезія — проза — драма — есей / упорядкув., передм., післямова Ю. Лавріненка; післямова Є. Сверстюка. К.: Смолоскип, 2002. 984 с.
10. Скрипник М. Хвильовизм чи шумськизм? Більшовик України. 1927. № 2. С. 26–39.
11. Сталин И. В. Тов. Кагановичу и другим членам ПБ ЦК КП(б)У. Сочинения в 13-ти тт. Т. 8. С. 149–154.
12. Хвильовий М. «Про «сатану в бочці», або про графоманів, спекулянтів та інших «просвітян». Хвильовий М. Твори: в 5-ти тт. / за ред. Г. Костюка; вступ. ст. Ю. Шевельова; упоряд. матеріалів, комент. та приміт. П. Голубенка, Г. Костюка. Нью-Йорк; Балтімор. Торонто: Слово; Смолоскип, 1983. Т. 4. С. 69–83.
13. Хвиля А. Про наші літературні справи. Будівництво радянської України. Збірник. Випуск 1. За ленінську національну політику. Харків: ДВУ, Б.р. С. 69–81.
14. Чапленко В. Пропащі сили: Українське письменство під комуністичним режимом 1920–1933. Вініпег, 1960. 141 с.
15. Шарова Т. Літературно-художня творчість у радянській парадигмі: практики адаптації, логіка та аргументи конформізму. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство), 2018. № 1 (21). С. 143–149.
16. Шипович М. А. Радянське керівництво та літературно-мистецька інтелігенція України: 20-ті роки. Український історичний журнал. 2000. № 1. С. 95–102.
17. Шумський О. Ідеологічна боротьба в українському культурному процесі. Більшовик України. 1927. № 2. С. 11–25.

Яременко І. В.

«Блекаут» чи «найтемніша ніч найтемнішого літа» Нью-Йорку

Багато хто знає про таку сучасну контркультуру, як хіп-хоп. Багато без чого можна її візуалізувати, але ніяк не можна її уявити без музики, брейку та графіті. Але щоб зробити щось, потрібно мати щось.